

Kémeink a Grasmarkton

Ferenczi Edmond ügynökkpályafutásának második szakasza. A nyugati szociáldemokrácia megfigyelése 1953–1956

A „kommunizmus” kezdeti időszakában a magyar külpolitika elsődleges tényezői a politikai rendszer ideológiai alapjai és az állambiztonság voltak, s csak jóval később váltak velük egyenrangúvá, a hetvenes években pedig elsődleges külpolitikai prioritássá, a külgazdasági érdekek. A röviddel Sztálin halála előtt kezdődő óvatos kelet–nyugati párbeszéd idején a szocialista tábor vezetőinek rémálma lett az imperialista hatalmak kommunizmus ellen irányuló „bomlasztó tevékenysége”.

A Rákosi-korszak négyes fogatának növekvő rettegése a nyugati ideológiai-politikai behatolástól Magyarország nemzetközi elszigeteltségének oldódásából logikusan adódott, de a „felszabadítás” doktrínájának 1952-től való felvetése az Egyesült Államok vezetői részéről sem maradt hatás nélkül a szovjet és a kelet-európai irányítók gondolkodására. E fejlemény apropóján éles diplomáciai összetűzésre is sor került a magyar és az amerikai kormányok között. A Szovjetunió után a magyar és a lengyel vezetés tiltakozását fejezte ki Washingtonnak a régió stabilitását fenyegető intézkedései ellen. Nem önálló lépés volt ez sem az egyik, sem a másik ország részéről. Az amerikaiak válaszjegyzékének kézhezvételekor a magyar kormány, mint Rákosi Mátyás szovjet nagykövetnek adott szóbeli közléséből kiderül, csupán akkor szándékozott ismét diplomáciai úton lépni, ha Moszkvából erre vonatkozó utasítást kap.¹ Habár az újabb kutatások szerint Kelet-Közép-Európa szovjet elnyomás alóli felszabadítását a washingtoni döntéshozók nem vették számba a reális lehetőségek között,² az erről folyó diskurzus megszilárdította a kelet-európai kommunista nomenklatúrákban azon meggyőződést, hogy a nyugati államok katonai beavatkozása küszöbön áll. A magyar titkosszolgálatok külföldön végzett felderítő és elhárító tevékenysége célpontjainak palettáján szerepeltek a szociáldemokrata irányzathoz köthető csoportok és intézmények, a Szocialista Internacionálé és a tagpártok mellett természetesen a „reakcióként” megbélyegzett szociáldemokrata emigráció is.

Az új ügynökök bekapcsolása, a hírszerzés káderállományát feljavítandó, nem volt egyszerű feladat, mivel csekély számú személy rendelkezett a szükséges adottságokkal, vagyis állambiztonsági tapasztalatokkal, magas pozícióval és társadalmi tőkével is egyidejűleg. Ezért a diplomata és tolmács Ferenczi Edmond, akinek beszerzési és munkadossziéit az Állambiztonsági Szolgáltatások Történeti Levéltárában őrzik,³ ideális jelölt lehetett az ÁVH által felállított kritériumok alapján ítélve. Már korábban is dolgozott ügynökként, nevezetesen a hírhedt Katonapolitikai Osztálynak (Katpol). A Rajk László ügyében játszott szerepéből⁴ kifolyólag, mely a történészek által az egyik legrészletesebben feldolgozott epizód, nem is tartozik az ismeretlen személyek közé. A második beszerzése megerősíti azon elterjedt nézetet, hogy akire egyszer az állambiztonság kivetette a hálóját, az később sem szabadulhatott. A hiányosan fennmaradt beszerzési dossziékból megállapítható, hogy a rendőrség már 1953. áprilistól figyelemmel kísérte az akkor évek óta Brüsszelben élő tolmácsot és otthon maradt családtagjait, de csak 1954. februárban vette fel vele a kapcsolatot. A végrehajtás során ugyanis több nehézség is felmerült.

Tanulmányunkban mégsem elsősorban Ferenczi Edmond életútjának bemutatása vagy a második beszerzésének rekonstruálása az elsődleges célunk. A tolmács által 1954–1956-ban „Telegdy János” fedőnéven továbbított adatokon alapuló információs jelentések

adalékokkal szolgálnak az állambiztonság nyugat-európai kémtevékenységének történetéhez a kelet-nyugati párbeszéd kibontakozása idején. Ezt a kémtevékenységet a nemzetközi politikai kontextusba beágyazva igyekszünk bemutatni, figyelmet szentelve elsősorban a szervek céljainak és hírforrásainak, s ezek összevetéséből következtethetünk már az államvédelem értesültségének fokára is. Az egyetlen ügynök tevékenységének tanulmányozásakor mindazonáltal illik óvatosan bánni az általánosabb következtetésekkel, melyek adott esetben a magyar hírszerzésnek az ötvenes években jellemző munkastílusára és módszereire vonatkozóan megfogalmazhatóak. Ferenczi Edmond életútját, különös tekintettel az 1947-es első és az 1953-as második beszerzése között eltelt időszakra, röviden tekintjük át, mindenekelőtt azért, hogy a személyével kapcsolatos legendáknak véget vessünk.

Az előzmények (1945–1953)

Ferenczi Edmond 1920-ban született, egyéves korától élt Genfben, ahol érettségi után az egyetemen jogot tanult, majd diplomája kézhezvételét követően előbb újságíróként, később teljes állásban tolmács-fordítóként dolgozott. A pályaválasztását kezdetben a nyelvtelensége határozta meg, miután édesanyja nevelésének köszönhetően gyerekkorától fogva öt nyelvet beszélt folyékonyan (a német, angol, francia, magyar mellett az olaszt). Az ÁVH által összegyűjtött életrajzi adatok⁵ a felmenőire nézve is elég részletesek. Ferenczi jeles értelmiségi családból származott. Apja egyetemi professzor, majd a genfi Nemzetközi Munkaügyi Hivatalban osztályigazgató volt. Mostohaapja (Velics László, akire még visszatérünk) a diplomáciában futott be karriert, és a két háború között a berni magyar követséget, majd a háború után a római követséget vezette. Ferenczi Edmond Budapestre visszatérését követően a mostohaapja kapcsolatai révén maga is a Külügyminisztériumban helyezkedett el, s a magyar államrendőrség „eszmei alapon” szervezte be 1947. márciusban, mielőtt kiment Párizsba az UNESCO magyarországi megbízottjának.⁶ Az életpályájának ekkor kezdődő, rövid, de intenzív szakaszát meghatározó baloldali világnézetet és antifasiszta elkötelezettségét az otthon légkörében szívta magába.⁷ Edmond diákévei alatt tisztséget vállalt több nemzetközi egyetemhallgató-szervezetben és kapcsolatban került a zürichi magyar pártcsoporttal is (amelyre a Rajk-perben a trockizmus bélyegét sütötték⁸), valamint megismerkedett svájci és más emigráns, többségében kelet-európai kommunistákkal. Mindazonáltal a bolsevizmussal szembeni távolságtartására utal az a tény, hogy ő maga, az ismerhető adatok szerint, nem lépett be egyik ország kommunista pártjába sem.

Ferenczi Edmond 1947-ben az ÁVO/ÁVH „V-3001-es ügynökeként” a Magyarország ellen irányuló ellenséges tevékenység felderítését kapta feladatul. A hírszerzőmunka során nem adott feletteseinek okot a panaszra: egy későbbi jelentésben az olvasható, hogy „*tolmács feladatát [...] elég jól látta el*”.⁹ E megállapítást alátámasztja a dossziében néhány kézzelfogható tény is: az állambiztonság utasítására Párizsban kapcsolatba lépett az angol és a francia hírszerzéssel, és több külföldi ismerőst sikeresen „bevonta”, ami a szakzsargonban a beszerzésüket jelentette. S az informátorok neve nem is egészen ismeretlen a francia politikai életet ismerő olvasó előtt.¹⁰ Közöttük találjuk például a litván származású Alexandre Abramsont, a szocialista Force Ouvrière szakszervezet egyik vezetőjét, aki közvetlenül a háború után telepedett le Párizsban, valamint Fernand Gigon svájci származású újságírót, a *France Soir* című országos napilap ígéretes fiatal nemzetközi tudósítóját is.¹¹ Mindketten¹² Ferenczi Edmond régi genfi ismerősei közé tartoztak. Ferenczi UNESCO-megbízottként a gyakori hazautazások révén társadalmi kapcsolatait a magyar értelmiségi eliten belül is bővítette. Illyés Gyula a naplójában beszámol egy Budapesten megrendezett UNESCO-konferenciáról, s a magyar szellemi élet kiválóságai között említi meg Ferenczit olyan elismert személyiségek mellett, mint Kodály Zoltán, Lukács György és Bibó István.¹³

Ferenczi Edmond karrierjében 1948-ban történt az első törés, s ebben a hidegháborús fordulatnak volt szerepe. Miután a Külügyminisztérium decemberben hazarendelte

Párizsból „otthoni munkára”, először kinevezték tanácsosnak a politikai osztályra, de rövid időn belül elbocsátották az állásából. Ma már közsímert, hogy a Rákosi-klikk által a nyugati emigrációból hazatért személyek ellen indított repressziós hullám a diplomatákat is súlyosan érintette. Az áldozatok között találjuk Ferenczi Edmond mostohaapját, akit a véletlen egybeesés folytán egy hónappal nevelt fia után hívtak haza a római követségről, majd egy fél évvel rá nyugdíjazták. A vele szemben foganatosított intézkedést a rendőrség azzal az érveléssel támasztotta alá, hogy bizalmas információkat adott ki a budapesti francia követnek, Henri Gauquiének, illetve gyanúsán szoros kapcsolatot tartott fenn a Vatikánnal (ami egy római diplomatánál elég természetes volt).¹⁴ Az 1948-as indokolatlan elbocsátások a külügyből természetesen szemet szúrtak, és a Rajk-per után már pontosan tudni lehetett, hogy a hivatalos és gyakran előléptetésnek is feltüntetett hazahívás mögött milyen baljóslatú okok állnak. A hazahívása előtt Ferenczi Edmond maga is jelentett a párizsi követség néhány munkatársának disszidálási szándékáról: Nagy György követségi tanácsos, Erdélyi József és Mile Ferenc is Nyugaton látták biztosítva jövőjüket Károlyi Mihály követ azon erőfeszítése ellenére, hogy rábeszélje őket a hazatérésre.¹⁵

De felidézhető Szekeres György esete is, akinek a nevét elsősorban a francia ellenállásban játszott nem mindennapi szerepe miatt ismerjük. A Külügyminisztérium 1950 elején hasonló indokokkal rendelte őt vissza a római követségről, ahol Ferenczi Edmond mostohaapja mellett dolgozott tanácsosi beosztásban (és szintén jelentett a Katpolnak). De Szekeres már tisztában volt azzal, hogy mi vár rá otthon, és ezért Budapest helyett Párizsba utazott. Az viszont nyilvánvalóan eszébe sem jutott ekkor, hogy a francia kommunista mozgalomban majd árulónak tekintik a kommunista kormánynak kijáró engedelmség megtagadása miatt, mint ahogy nem számíthatott arra sem, hogy a francia rendőrség letartóztatja, s azután – az együttműködésről lemondván – kitoloncolja Magyarországra. Az eseményeknek ez a szomorú láncolata nem volt elszigetelt az ötvenes évek elején. Magyarországon Szekeres Györgyöt is bíróság elé állították és bebörtönözték.¹⁶ S itt kapcsolódik be ismét a történetbe, ugyanis az ÁVH őt is kifaggatta Ferenczi Edmond baráti és szakmai kapcsolatairól. A két ember jól ismerte egymást a 1947-1948-as párizsi időszakból, bár barátság nem szövődött közöttük. Szekeres Györgynek így tudomása volt többek között arról is, hogy Ferenczi Edmond németellenes baloldali körökben forgott Svájcban a háború előtt, s hogy a lausanne-i *Traits* című irodalmi folyóirattal¹⁷ és az Éditions des Trois Collines kiadóval volt igen szoros kapcsolata. Az utóbbi kiadóvállalat francia kommunista és szimpatizáns szerzők műveit jelentette meg nagy számban (s az ÁVH 1949-ben szintén megvádolta a CIA-nak való kémkedéssel).¹⁸ De Ferenczi Edmond bécsi szökéséről Szekeres György nem akart vagy nem is tudott információkat adni az ÁVH-nak.

Ferenczi ugyanis maga is disszidált 1949. szeptemberben. Miután rájött arra, hogy mire használták fel svájci jelentéseit, és mi lett a következménye, egy bécsi konspirációs akciót kihasználva, hogy Nyugaton maradhasson, s megszökött a rendőr kíséretétől. Az lett volna eredetileg a feladata, hogy Bécsbe csalja az egyik volt diáktársát (Max Horngachert), hogy azután Budapestre hurcolják, és a Rajk-perben neki is szerepet osztottak, mint Dulles ügynökének.¹⁹ Ez a terv meghiúsult. De Ferenczi pályafutásának legdrámaibb mozzanata, hogy tőle származott a Rajk-per fantáziadús vádiratának fő építőeleme: az ő jelentése révén jutott el ugyanis a magyar párt legfelső vezetése a háború alatt Svájcban tevékeny Szőnyi Tiborhoz és Noel H. Fieldhez, akiket 1949-ben az ÁVH törvénytelenül őrizetbe vett. S a perek eredményességét, illetve a börtönben az elítéltekkel szemben alkalmazott embertelen kegyetlenségeket bizonyítja, hogy az ÁVH által felgöngyölített svájci magyar „kémhálózat” tagjai közül a perújrafelvételek, illetve a rehabilitálás megkezdésekor már csak egyedül Field volt életben.²⁰ Habár Ferenczi Edmondnak nem lehetett sejtése a készülő leszámolás méreteiről, de nem fér kétség ahhoz, hogy az előkészületeihez készségesen asszisztált.²¹ Majd, megjijedve az esetleges letartóztatástól, az emigrációt választotta.

A szökését követően nemcsak érzelmi okokból esett Ferenczi Edmond választása Párizsra, ahol öccsén kívül a jövőbeli második felesége is élt, hanem az UNESCO-nál biztosított jól fizetett munkahelye is valószínűleg közrejátszott a döntésében. A visszaemlékezések tanúsága szerint Párizsba visszaérkezése után ismét élénk társas életet élt, tudományos munkára is futotta az idejéből, nívós baloldali lapokkal érintkezett,²² miközben, bizonyára óvatosságból, az ÁVH-val sem szakította meg a kapcsolatát, azaz továbbra is jelentett a találkozásairól. Egészen 1950 elejéig, amikor viszont az ÁVH szakította meg vele az együttműködést. A francia rendőrség ugyanis letartóztatta a diplomatát, aki a kihallgatás során az egyik budapesti futárúkról is jelentett, s a titkosszolgálatok ezért árulót láttak benne.²³ Valójában az történt, hogy a francia külföldi hírszerzést ellátó SDECE, amellyel Ferenczi Edmondnak kapcsolata volt, és a francia „társ cég”, a kémelhárítást végző DST között évek óta rivalizálás folyt, s az utóbbi tartóztatta le az újságíró 1951 elején, mint kelet-európai ügynököt, feltehetően provokációs szándékkal. Nyolc hónap után a Szajna megyei katonai bíróság felmentette, mert csak a katonai hírszerzőket büntették.²⁴

A brüsszeli hírszerző munka (1953–1957)

Az ÁVH-nak alapos oka volt a Ferenczi Edmonddal való kapcsolata felújítására, amire 1953-ban tett kísérletet. Börtönből való szabadulását követően a tolmács ugyanis magas rangú kapcsolatainak köszönhetően a belga fővárosban talált menedéket, Brüsszelnek pedig stratégiaileg kitüntetett szerep jutott a kommunista elhárítás és felderítés tevékenységében. A fontos nyugati diplomata útvonalak kereszteződésében fekvő metropoliszból Párizs a szárazföldi közlekedés igénybevételével három, Bonn két óra utazással elérhető volt. De ennél is fontosabbnak bizonyult a jelentős nemzetközi szervezetek jelenléte. A belga kormány aktívan támogatta a nyugat-európai integrációt, s ez maga után vonta tekintélyes nemzetközi és európai intézmények, mint a Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége (CISL), Belgiumba költözését. Itt működtek a NATO egyes intézményei is (pl. kiképző központok). S nagymértékben hozzájárult Brüsszel nemzetközi felértékelődéséhez az Európai Szén- és Acélközösség (CECA) székhelyének Luxemburgba költözése, ami miatt Belgiumba települt több, a Montánunió mellett működő külföldi kirendeltség, közöttük az amerikai. A kis nyugat-európai ország tehát hamar az „imperialista kémtevékenység” központjává vált a magyar állambiztonság szemében. Az itt menedéket találó, viszonylag jól szervezett – nem utolsósorban a szociáldemokrata – magyar emigráció és a Nemzetközi Rotary Club²⁵ tevékenysége is alátámasztották ezt a feltételezést.

A szovjet és a kelet-európai vezetők pontosan tudták, hogy az 1953-as pilseni és prágai munkásmegmozdulások, majd a júniusi kelet-berlini felkelés hátterében nem az imperialista titkosszolgálatok álltak. De ezek az események figyelmeztető jelzésnek számítottak. Ráirányították a vezetők figyelmét a régió belső stabilitásának törékenységére, és hozzájárultak annak tudatosításához bennük, hogy a kapitalisták a gyengeség jele láttán már akármikor támadást indíthatnak a kommunista rendszerek ellen.

A szovjet külpolitika nyugati nyitása fokozott éberséget rótt a vezetőkre, és több munkát adott a nyugati hírszerzésnek. A történészek úgy tartják, hogy a semleges Németországra Sztálin által tett javaslat nyitotta meg a pozitív gesztusok sorát. A szovjet diplomácia érdeke a német újrafelfegyverzés megakadályozása volt, s ezzel összefüggésben igyekezett fékezni az európai integrációs folyamatot és akadályt gördíteni egy erős Nyugat-Európa létrehozása elé. A német hadsereg felállítását a nyugati vezetők először az Európai Védelmi Közösség (EVK) keretében képzelték el, azaz egy európai hadseregbe integrálva és ezáltal lényegesen legyengítve. De az 1952. májusban aláírt szerződés a nemzeti parlamentekkel való jóváhagyásáig nem lépett életbe (s végül megbukott a franciák ellenállásán 1954. augusztusban). A szovjet és

kelet-európai hírszerzések munkáját ez olyan módon befolyásolta, hogy feladatuk az EVK-t ellenző csoportok és egyének feltérképezése és megnyerése lett.

A hruscsovi diplomácia nyugati nyitása a magyar külpolitikára és az elhárítás tevékenységére más módon is hatással volt. A szocialista blokkban a lengyel és a magyar kormány élt leginkább a lehetőséggel, hogy bővítse, ha csak szerény mértékben is, a kapitalista országokkal való kapcsolatait.²⁶ Magyarország szerepe különösen felértékelődött a szovjet blokkban, mivelhogy szomszédos volt azzal a két országgal (Ausztriával és Jugoszláviával), amelyekkel Moszkva normalizálni akarta kapcsolatait. Ezzel ugyanakkor nőtt a behatolás veszélye és a fenyegetettség érzése a magyar vezetőkben: Bécsen át és a Vajdaságon keresztül volt a legegyszerűbb ellenséges ügynököket átdobni Magyarország területére. Charles Gáti amellet érvel a *Vesztett illúziók* című könyvében, hogy a CIA számára messze nem volt elsőrendű célpont Magyarország a geopolitikai helyzete miatt.²⁷ De ebből még nem következethetünk arra, hogy a magyar vezetők objektíven ítélték meg helyzetüket, és nem hajlottak inkább az országuk fontosságának túlbecsülésére.

A CISL Európai Osztálya, amely Ferenczi Edmondot fordítóként és tolmácként alkalmazta, amikor az ÁVH ismét felbukkant nála 1953-ban, a kommunistaellenes tevékenységet folytató szervezetek között is kiemelkedett. A szakszervezeti szövetség költségvetését köztudottan nagy részben a CIA fedezte, és az Európai Osztály elsődleges célja a kommunizmus visszaszorítása volt a kontinensen. Ferenczi Edmond munkahelyi beosztásánál és kiterjedt, magas rangú társadalmi kapcsolatainál fogva politikai és gazdasági vonalon is értékes információkkal szolgálhatott a rendőrség számára. Ezért a frissen megalakult BM Hírszerző (II.) Osztály Nyugat-európai alosztálya²⁸ „Telegdy János” néven (néhol Telegdy szerepel) dossziét nyitott a számára.

Ferenczi Edmond második beszervezése lényegesen más módon zajlott le, mint a hat évvel korábbi. A Rajk-per óta a tolmács végérvényesen elvesztette a szovjet mintájú szocializmussal kapcsolatos illúzióit, és a párizsi letartóztatásából levonta az általa levonandónak ítélt tanulságot, vagyis Brüsszelben igyekezett elfelejteni mindazt a múltjából, ami a szakmai előrelépése előtt akadály lehetett. Nem kereste a kapcsolatot a belga kommunistákkal (noha az utóbbiak figyelemmel tartották őt). Egy apósának később tett megjegyzése szerint a kommunista elvei mellett továbbra is kitartott, de ez a hit inkább az absztrakt ideál szintjén, semmint a mindennapi élet terén jelentkezett nála.²⁹ Világos, hogy az ÁVH-nak sem voltak világnézeti meggyőződésére vonatkozólag illúziói, hiszen kezdettől a zsaroláshoz és anyagi ösztönzéshez folyamodtak a családtagok, mindenekelőtt az édesanyja kiszolgáltatott helyzetét felhasználva. A kapcsolatfelvételnek megágyazandó, lehetővé tették a rövid ideje megözvegyült édesanya számára, hogy a kitelepítésből visszaköltözzön Budapestre (az időközben elhunyt diplomata férj és az arisztokrata származás miatt került a házaspár feketelistára), és hogy szerény mértékben javítson az életkörülményein. 1953. júliusban Márkus Sándor államvédelmi százados jelentette felettesének, hogy „Telegdy” és anyja között megindították a levelezést „*olyan értelemben, melyből T. meg tudja állapítani, hogy érdeklődünk személye iránt*”.³⁰ Ahogy számítottak rá, a tolmács nem örült az ajánlatnak, de nem merte elutasítani sem. Decemberben Márkus százados jelentette a brüsszeli követségen dolgozó Hegedűs Lászlónak, hogy „a közeljövőben Telegdy János ügye realizálásra kerül”. Kapcsolatai, beosztása, kivételes műveltsége és politika terén szerzett széles körű tapasztalatai az állambiztonság szemében alkalmassá tették Ferenczit arra is, hogy „komoly feladatok” elvégzésével bízzák meg. S hogy ezt mennyire így gondolták, mutatja az is, hogy egyik káderüket, Benedek Miklóst³¹ (Hámori fedőnéven) kizárólag a tolmáccsal való kapcsolatfelvétel és kapcsolattartás céljából helyezték ki a brüsszeli kereskedelmi kirendeltségre titkos munkatársként; valamint levélben külön is felhívták Benedek jövőbeni közvetlen felettesének, a már említett Hegedűsnek a figyelmét arra, hogy „*T. ügye igen fontos és jelentős*”, és „*a Központ igen nagy jelentőséget tulajdonít T bevonásának*”.³² A kapcsolatfelvétel 1954. február 5-én valósult meg.³³ Ferenczi Edmondnak nem kellett attól tartania, hogy a hajdani „árulása”

miatt bosszú fenyegeti, hiszen a politikai rendőrség korábbi vezetőit leváltották,³⁴ de Berija „lebukása” után újabb tisztozatásoktól tartott. Másrésztől kommunista ügynököt természetesen nem szívesen láttak nyugaton, nemzetközi szervezetben. A kompromittálásának lehetőségével is megfenyegette az ÁVH. A két és fél évig tartó együttműködés alatt a tolmács több alkalommal megpróbált kibújni a politikai rendőrség szorító markából, amely, hol a fenyegetést, hol anyagi ösztönzést részesítve előnyben, hasztalan igyekezett őt „megpuhítani”.

Ferenczi Edmond jelentései Budapesten a BM Hírszerző (II.) Osztály Nyugat-európai alosztályán dolgozó Borsányi Imre hadnagy asztalára kerültek. Elsősorban a Szocialista Internacionálé, a CISL, az Európa-mozgalom, a hágai székhelyű Nemzetközi Gyáriparosok Szövetsége, az OECE és a CECA szervezetekre vonatkozóan tartalmaznak adatokat. Néhány a tartótiszteknek átadott dokumentumok közül nem lett nyilvánossá téve, de kis részük tartalmaz valóban titkos vagy bizalmas információt. A cikk második részében a Szocialista Internacionálé és a CISL kommunista országokkal kapcsolatos fontosabb döntéseit és határozatait tekintjük át a bizalmas információk alapján. Célunk, hogy jobban megismerjük a magyar hírszerzés munkáját, mely a nyugat-európai szociáldemokrácia szakszervezeti és pártvonalon végzett „ellenséges” tevékenységének leleplezésére irányult. A „Telegdy”-dossziékból általánosságban lesűrhető az is, hogy az ÁVH érdeklődésének célkeresztjében ebben az időszakban a CIA Kelet-Közép-Európa ellen irányuló tevékenysége állt. *„Minket elsősorban nem Belgium érdekel, hanem a nemzetközi imperializmus, az Egyesült Államokra vonatkozó kérdések és bizalmas politikai események”,* szögezte le Kovács Zoltán államvédelmi hadnagy a „Telegdy” ügryről írt legelső összefoglalójában.³⁵ E megállapításnak megfelelően az 1954. április 7-i találkozón „Hámori” titkos munkatárs utasította Ferenczi Edmondot, hogy tájékozódjon az angolszász befolyás kontinensen történő kiszélesítésére irányuló imperialista tervekről, módszerekről és a mögöttük álló pénzügyi támogató intézményekről.

Szeptemberben a Nyugat-Európai alosztály pontosította Ferenczi Edmond részére,³⁶ hogy mely három irányban kíván a továbbiakban tájékozódást folytatni, s a következő intézmények vagy – a szakzsargonban – „objektumok” megfigyelésével bízta meg: a CISL, a „Schuman-terv” (azaz a CECA) és a Szocialista Internacionálé. A precízebb utasítások olvasásakor az a benyomásunk erősödik, hogy az ÁVH rögeszmésen érdeklődött a nyugati országokban működő nemzetközi szervezetek pénzforrásai és különböző pénzügyletei iránt. Ezenkívül a kommunista mozgalom elleni aknamunkára, vagyis a konkrét akciókra vonatkozó módszerek és tervek érdekelték leginkább (pl. hogy kiket dobnak át ügynökként a határon, és hol képezik ki e személyeket). Végül pedig gyakorlatilag minden érdekelte az állambiztonságot, ami az amerikai gazdasági, politikai, katonai befolyással volt kapcsolatba hozható. Ezt illusztrálja, hogy amikor Ferenczi Edmond felesége Brüsszelben az indiai követségen kapott munkát, az ÁVH addig erősködött, amíg bizonyos információkat kiadott egy amerikai fegyvergyáros üzleteiről.

A nyugat-európai szociáldemokrata pártok kémlélése

Talán nem árt előrebecsátani, hogy amennyiben Ferenczi Edmond ügynöki életpályájának első szakasza szomorúan eredményesnek bizonyult, addig ugyanez a második időszakról nem mondható el. Az általa megszerzett, politikailag felhasználható adatok mennyisége, minősége és a befektetett erőfeszítések között mutatkozó aránytalanság alapján megvonható a negatív mérleg. Ez rávilágít a magyar hírszerzés azon oldalára, melyet az amatőrség és az inkompetencia jellemeztek.

A nyugati szociáldemokrácia politikájának tárgykörében Ferenczi Edmond átadta a tartótiszteknek a Szocialista Internacionálé körleveleit, az Internacionálé és az egyes tagpártok (elsősorban a súlyánál fogva jelentősebb angol, olasz és francia párt) kongresszusi határozatait. A titkárság által kibocsátott körleveleket a szociáldemokrata pártok első titkárai és nemzetközi titkárai, azaz egy viszonylag szűk kör kapta. Az

Internacionálé kongresszusai viszont egyre nyilvánosabban zajlottak, s a valódi döntéshozatal mindinkább átkerült az előkészítő bizottságokba és a Tanácsba.³⁷ Ezek az iratok tehát általában nem tartalmaztak titkos adatokat, de azért nyomon követhető volt belőlük az Internacionáléhoz tartozó pártok politikai irányvonalának alakulása. A nyugat-európai szociáldemokrácia helyzetének és politikájának kikémlésére különösen hangsúlyt fektettek a kommunista országok, mivel a mozgalom jobbszárnya hevesen támadta a kommunizmust, és támogatta a meggyengítésére irányuló akciókat. A Szocialista Internacionálé az 1951-es kongresszusán elfogadott, „Frankfurti nyilatkozat” néven ismertté vált hittételében nem csatlakozott ugyan a NATO katonai tömbjéhez, de a nyugati demokráciák liberális értékei és intézményei melletti elköteleződésével a kommunizmus kérlelhetetlen kritikusa lett. A kommunizmust és a kapitalizmust nem egyforma szigorral ostromozta, s a kapitalista rendszerekben biztosított politikai demokráciát alapvető eredménynek tartotta, melynek hiánya a kommunizmust szerinte a fejlődés zsákutcájává tette.³⁸ De a nyugati szociáldemokrata politikusok nyitottak kívántak maradni a szovjet és kelet-európai kormányok irányában, s 1953 után a leszerelés és a békét szolgáló párbeszéd szószólóivá váltak.³⁹ Az európai szocialista pártok 1954. februári brüsszeli konferenciáján ebben az összefüggésben szó esett az indokínai háború lezárásáról és Kína ENSZ-be való felvételéről, ezért a belügy meg akarta szerezni Ferenczi Edmond segítségével az egyes pártok kongresszusain e két kérdésben elfogadott határozatokat.

Ferenczi Edmond 1954. májusban tolmácsként részt is vett a Szocialista Internacionálé Bécsben tartott konferenciáján, s az értekezleten lezajlott vitákról részletesen jelentett Hegedűs Imrének, aki időközben átvette a tartását Benedek Miklóstól. (Borsányi Imre főhadnagy alkalmatlansága miatt hazarendelte Benedeket.) Ferenczi felhívta Hegedűs figyelmét az Internacionálé szervezeti kérdéseire vonatkozó svéd betérjesztésre. A magyar hírszerzés számon tartott minden olyan személyt és intézményt, mely a szocialista tábornak ilyen vagy olyan módon hasznára lehetett. Mint utaltam rá, a szovjetek utasítását követve ekkortájt elsősorban azokra a csoportokra és egyénekre koncentráltak Nyugat-Európában, akik az EVK ellen agitáltak. Rajtuk keresztül igyekeztek elérni, hogy a nemzeti parlamentek kénytelenek legyenek az európai hadsereg felállítására vonatkozó megállapodás ratifikálásáról lemondani. Nem meglepő tehát, hogy a parlamentekben képviselt pártoknak az EVK-ról alkotott véleménye Ferenczi Edmond jelentéseiben számottevő helyet foglalt el. Az EVK, mint az európai integrációhoz kapcsolódó kérdések többsége, erősen megosztotta a Szocialista Internacionáléhoz tartozó pártokat, s a vita kiújult az említett brüsszeli konferencián, anélkül hogy az álláspontok közeledését eredményezte volna. A francia szocialisták támogatták a közös európai hadsereg koncepcióját – Guy Mollet erről írt áprilisi körlevele is az ÁVH-hoz került⁴⁰ –, a német szociáldemokraták viszont ellene szavaztak, mert Németország kettészakadásának megpecsételését látták benne.⁴¹ Az Internacionálé júniusi tájékoztatójából érdekesnek bizonyult az a hír, hogy a kommunistaellenességéről ismert Giuseppe Saragat az olasz szociáldemokrata párt (PSDI) kongresszusi vitájában elhangzó beszédében szokatlan mérsékletet tanúsított. Az olasz kormányban miniszterelnök-helyettesi funkciót betöltő politikus ugyanis megerősítette a pártja számára irányadó, említett alapelveket, de hangsúlyozta azt is, hogy a fő ellenség a kapitalizmus és nem a kommunizmus.⁴²

A politikai állásfoglalásoknál azonban láthatóan sokkal jobban érdekelte volna az ÁVH kádereit a szociáldemokráciának a kommunizmus ellen folytatott aknamunkája. Erre talán magyarázat lehet a káderek szakmai kiképzése is. Megbízták tehát a tolmácsot azzal, hogy derítse fel a Szocialista Internacionálé „ügynökségének” a kommunizmus bomlasztására irányuló terveit – ez a nem létező ügynökség talán az Internacionálé vezetőszervei mellett működő munkacsoportok egyikét jelölte, mindenestre felfedi az ÁVH tájékoztatatlanságát – és a magyar emigráns szocdemek tevékenységét, lehetőség szerint ezt is belső információk alapján. Látható, hogy az 1954-ben megrendezett strasbourgi „fasiszta emigráns konferencia” erősen megmozgatta a titkosszolgálatok fantáziáját.⁴³ De a szervek ezzel melléfgotak, hiszen Ferenczi Edmond, aki a karrierjét

világosan a politikai nézetei felé helyezte, nem állt kapcsolatban a szociáldemokrata emigráció vezetőivel.

Az 1955. január 7-i találkozón⁴⁴ a tolmács a magyar vonatkozású ügyekről is jelentett Hegedűs elvtársnak. A Szocialista Internacionálé Vezetőbizottsága a decemberi amszterdami ülésén két olyan határozatot is hozott, melyek közvetlen vagy közvetett módon hatással lehettek a magyar hatalom és a szociáldemokrácia közötti viszonyra. Egyrészt elfogadta Szélig Imre beadványát Kéthly Anna pénzügyi támogatására vonatkozóan, aki két és fél hónappal korábban szabadult a budapesti börtönből, miután felülvizsgálták az életfogytiglani szabadságvesztést megállapító bírósági ítéletet. Az Internacionálé vezetői a Vöröskereszten keresztül kívántak eljuttatni hozzá segélycsomagokat és pénzt, hogy ne derüljön ki az Internacionálé szerepe, amiről azt gondolták, hogy árthatna neki. Az akció megszervezésével a Svájcban élő Bán Margitot⁴⁵ bízták meg. De nem bíztak a magyarországi politikai fordulatban és a kelet-európai desztalinizációban, ezért kilátásba helyezték Kéthly Anna kihozatalát Magyarországról. Ennek megszervezéséért az elnök, Morgan Phillips⁴⁶ lett a felelős. Phillips ugyanezen az értekezleten elmagyarázta, hogy a szocdem politikusnő szabadlábba helyezése neki köszönhető, mivel 1954-ben Moszkvában jártakor szóvá tette a Kremlben egy vacsorán, Malenkov jelenlétében, hogy Kéthlyt még börtönben tartják. Megjegyzendő, ez, a közvéleményben is tovább élő verzió még nem nyert történelmi bizonyítást.⁴⁷ Tény azonban, hogy Phillips a Munkáspárt jobboldali, keményen kommunistaellenes szárnyához tartozott,⁴⁸ Kéthly Anna ügyét szívén viselte, és letartóztatását követően több ízben interveniált az érdekében a nyilvánosság előtt. Az amszterdami értekezleten a nyugati szocialista vezetők azonban ismét kétértelmű magatartást tanúsítottak a kelet-európai kommunista kormányokkal és az ezen országokból származó szociáldemokrata emigrációkkal szemben. Az óvatosság vezérelte őket a még mindig börtönben raboskodó szociáldemokrata politikus, Kelemen Gyula ügyének tárgyalásakor is, melyre ugyancsak a Szélig Imre által benyújtott írásbeli indítvány alapján került sor. A Vezetőség határozatba foglalta, hogy alaposabban is meg fogják vizsgálni a kiszabadítás lehetőségeit, de konkrét intézkedéseket nem mérlegelt.⁴⁹ Az értekezlet másik fontos határozata arra vonatkozott, hogy az emigráns szociáldemokraták évi költségeit majdnem felére (10 ezer fontsterlincről 6 ezerre) csökkentették. Ezzel tulajdonképpen felerősödtek azok a tendenciák, melyek a kelet-európai emigránsok háttérbe szorítását szorgalmazták a szervezetben. Ezzel volt összhangban a Vezetőbizottság azon döntése is, mely függetlenítette az emigránsok szociáldemokrata titkárát, aki addig közvetlenül mellette dolgozott (s aki ezután kereskedelmi állásban helyezkedett el).

A Szocialista Internacionálénak a kelet-európai emigrációval szemben megváltozott hozzáállása, más szocialista befolyású szervezetekhez hasonlóan, a szovjet vezető garnitúra szemléletváltásából következett. Francia részről a látványos gesztusok között említhető, hogy a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal (BIT) európai értekezletén 1955-ben a francia szocialista politikus és volt miniszterelnök, Paul Ramadier megvédte a szocialista országok jogát, hogy csatlakozzanak a szervezet munkabizottságaihoz.⁵⁰ A szovjet külpolitika nyugati nyitásának hátszelén a magyar kormány szigora is fokozatosan enyhült a nyugati szociáldemokrata, különösen a hosszú ideje kormányon lévő (angol) és az 1956 elején kormányra kerülő (francia) pártokkal szemben. A magyar kormány nyugat-európai országokban működő diplomáciai képviselői ismét szóba álltak a szocialista értelmiségiekkel és kulturális intézményekkel, sőt szorgalmazták az együttműködést. És egyre többen voltak a nyugati szocialisták, akik már nem utasították vissza a kommunisták közeledését, bár Budapestre még nem utaztak volna el szívesen.⁵¹

Eközben erősödött az ÁVH Ferenczi Edmonddal szemben felmerült gyanúja, hogy egyidejűleg a belga titkosszolgálatoknak is dolgozik. A tolmács a családi körülményeire és a munkaadói gyanakvására vonatkozó magyarázatok mögé bújt, amikor aktívabb együttműködést kértek rajta számon. Nem az olthatatlan olvasási szomj buzdította a titkosszolgálatokat, hogy a párizsi követségen keresztül megszerezzék a *L'Été n'en finit*

pas című francia regényt. A könyv főszereplőjét szerzője, a Francia Kommunista Párttal szimpatizáló Emmanuel d'Astier de la Vigerie katolikus író Szekeres Györgyről mintázta, és Ferenczi Edmond is felbukkan benne. Az ÁVH azon sejtésére keresett – de nem talált – igazolást benne, hogy a tolmács a párizsi kiküldetése idején is már a francia elhárításnak dolgozott.

A szociáldemokrata szakszervezetek kommunistaellenes akcióinak felderítése

A Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége (CISL)⁵² egyik központi tevékenysége, mint utaltunk rá, a kommunizmus visszaszorítása volt a világban. A nyugat-európai kommunista mozgalom, elsősorban az OKP és az FKP, a két nagy nyugati tömegpárt bomlasztását a CISL a szakszervezeteken (CGIL és CGT) keresztül próbálta elérni. Az Európai Osztály négy irodával is rendelkezett: Brüsszelben, Párizsban, Bécsben és Genfben. Az ÁVH nem korlátozta a tájékozódását a Kelet-Európával foglalkozó irodákra, s itt kiviláglik Magyarország birodalmi alattvaló szerepe. A CISL Franciaországban és Olaszországban a propaganda terén és a kommunista pártok belső bomlasztása céljával tervezett és kivitelezett akciói a genfi és a brüsszeli irodák munkakörébe tartoztak, míg a berlini és bécsi irodák foglalkoztak a népi demokráciákkal, azaz felbujtó propagandakiadványokat és ügynököket dobtak át a határaikon. Ferenczi Edmond főnökének, az Európai Osztály igazgatójának éberségét kijátszva megszerezte a négy iroda programját és szervezeti felépítésük leírását. Miután gyakran tolmácsolt a CECA Főhatóságának ülésein is, kézenfekvő volt, hogy megbízták a Főhatóság és a CISL között fennálló anyagi és személyi kapcsolatok pontos felderítésével is. A nyomozásai fény derítettek arra, hogy a CECA Főhatóság évi jövedelmének 0,9% részét, azaz évi tízmillió amerikai dollárt utalt a CISL számlájára (ez akkor jelentős összeg, azaz a CISL jövedelmének 9%-a volt). A jelentés szerint ebből az összegből a különböző országok szociáldemokrata és szakszervezeti parlamenti képviselőit fizették, hogy gyakoroljanak nyomást a kormányra a Főhatóság által megszabott feltételek elfogadására, pl. az acél és a szén árának elfogadtatása érdekében (a CECA és a nemzeti parlamentek között valóban állandó feszültség volt).⁵³ Említést érdemel, hogy az ÁVH élénken érdeklődött az iránt is, hogy az Európai Szén- és Acélközösségben részt vevő országoknak az atlanti paktum milyen mennyiségben ad el acélt, és az milyen arányban kerül elosztásra közöttük. Az ezen a vonalon való tájékozódás, bár többször újra visszatértek rá, nem hozott eredményt.

Miután 1954. augusztusban a francia nemzetgyűlés leszavazta az EVK-t, októberben a francia miniszterelnök, Pierre Mendès France nyomására aláírták Párizsban a később „Párizsi szerződések” néven ismertté vált megállapodást. Az 1955. májusban életbe lépendő szerződés csomag véglegesítette az NSZK hozzákapcsolását Nyugat-Európa-hoz, és már előkészítette a német állam NATO-ba való felvételét. Ezért 1954. ősztől a Párizsi szerződések ratifikálásának elhúzása lett a szovjet külpolitika fő célja. Az ebben partnerként számba jövő személyeket próbálták felderíteni és mozgósítani a KGB, valamint a kelet-európai titkosszolgálatok útján. Figyelmet érdemel, hogy Ferenczi Edmond megszerezte a CISL Luxembourgban működő hírszerző csoportjának anyagát, amelyben említés esik Jean Monnet-nak, a CECA elnökének és társainak a Mendès France ellen irányuló állítólagos szervezkedéséről is.⁵⁴

Októberben Ferenczi Edmondot az Európai Szén- és Acélközösség luxemburgi székhelyére vették fel teljes állású tolmács munkakörre. Az előző munkahelyéről történt elbocsátását a tolmács a CISL Európai Osztályán erősödő angol nyomásnak tulajdonította, s ezzel valószínűleg kedvező színben akarta feltüntetni magát az ÁVH előtt, és igazolni a részükre végzett tájékozódásban mutatkozó elmaradást.⁵⁵ A titkosszolgálatok az ő rovására írták azt is, hogy a brüsszeli amerikai követségen dolgozó magyar származású titkárnő (Érdekes Mária) beszerzésére irányuló kísérlet meghiúsult. Mindazonáltal a tolmács hajdani főnöke, a belga európai főtítkárnő (Walter Schevenels) továbbra is magával vitte a bizalmas tárgyalásaira, ezért „Telegdy”

munkaköre változatlanul a három említett objektum, a SZI, a CISL és a CECA megfigyelése volt.

Ferenczi Edmondnak az 1955. második félévétől 1956 őszéig, a forradalom kitöréséig adott jelentései a CISL kommunistaellenes tevékenységére vonatkozólag tartalmaznak érdekes adatokat és előrejelzéseket. A július 1-ji találkozón beszámolt Bíró Lajosnak – aki májusban átvette a tartását Hegedűs Imrétől – a CISL júniusban tartott konferenciáján hozott határozatról, mely szerint bojkotálni fogják azokat a vállalatokat, amelyek a tiltás ellenére kapcsolatot tartanak fenn kelet-európai vállalatokkal.⁵⁶ 1956. januárban a CISL Vezetőbizottságának december végén New Yorkban tartott értekezletéről is jelentett. Ezen az ülésen határozatot fogadtak el arról, hogy bezárják a Brüsszelben működő káderképző iskolát. Az iskola kísérlete, melyet 1955 őszén nyitották meg azzal a céllal, hogy a munkáspártokba beküldendő provokátorokat képezzék ki, kudarcot vallott, mert a nyugati szakszervezetek vezetői nem vették elég komolyan és nem küldtek az intézménybe elég hallgatót.⁵⁷

A CISL-nek a kommunizmus visszaszorítására irányuló tevékenységét Franciaországban egy erős kommunista párt jelenléte nehezítette. A szervezet hatókörének kiszélesítése ezért nagymértékben függött a belpolitika alakulásától. Az FKP 1954-ben bekövetkező meggyengülése felbátorította a CISL Európai Osztályát, hogy Brüsszelből Párizsba költözzön át, s erőit az ottani harcra koncentrálja. Ferenczi Edmond értesülései szerint azonban azért mondott le erről, mert a kommunisták ismét jó eredmény értek el az 1955-ös franciaországi választásokon.

A CISL hatékonyságának ártottak az 1956 tavaszán felszínre került belső ellentétek is. Ezekre Ferenczi Edmond is részletesen kitért a jelentéseiben. A CISL és az FO között ellentét volt például Algéria kérdésében, s ez tulajdonképpen letükrozte a francia és az amerikai kormány közti nézeteltérést, szervezeti ügyekben pedig ütközött az angol és a belga vezetők álláspontja.⁵⁸ De a legélesebb – és számunkra legérdekesebb – politikai viták a szervezetben az SZKP XX. kongresszusa után a kongresszus és a szovjet külpolitika nyugati nyitásának kérdésében folytak. A tagpártok ugyanis nem értékelték egyformán a szovjet külpolitika irányváltását, és ebből következően nem alakult ki egyöntetű állásfoglalás a szervezet további stratégiájával kapcsolatban sem. Három markáns álláspont látszott kikristályosodni a vezetésben. Az amerikai vezetők nézőpontja szerint, melyhez a francia és az olasz tagok is csatlakoztak, nem történt alapvető változás a Szovjetunió diplomáciájában és belpolitikájában, a szovjet vezetők nyugati látogatásai taktikai manőverek, ami ellen harcolni kell. Az angolok és németek a skandinávokkal együtt optimistábban látták a helyzetet, és radikális változás jeleit észlelték a szovjet politikában, ugyanakkor tartottak a szovjetek ideológiai sikerétől, ezért, noha más okból, mint az amerikaiak, ők is a Szovjetunió elleni küzdelem folytatására voksoltak. Mindkettőt véleményről lényegesen eltért az ázsiai és afrikai szakszervezetek gondolkodásmódja és végkövetkeztetése is: nyíltan a Szovjetunióval való kapcsolatok felülvizsgálata és a szabad tárgyalások megkezdése mellett érveltek, de ezzel kisebbségben maradtak.⁵⁹

Ferenczi Edmond arról is jelentett, hogy a CISL Frankfurtban megtartott júniusi értekezletén olyan határozatot hoztak, hogy anyagilag támogatják a rendszerrel szembe forduló poznańi munkásokat. A megszavazott ötmillió belga frank szétosztásával a nyugatnémet szociáldemokrata DGB (Deutscher Gewerkschaftsbund) szakszervezet lett megbízva. Ez fordulatot, a konfrontáció éleződését sejtette a kelet-nyugati kapcsolatokban. Bíró Lajos a következőket jelentette felettesének: „A CISL VB kijelentése szerint a poznańi események gyengítették a jelenleg kedvező közvéleményt a kelettel való szorosabb együttműködésre vonatkozólag. A jobboldali szárny és az amerikaiak elérkezettnek látják az időt, hogy a CISL most megerősítse pozícióját és aktív tevékenységet fejtsen ki és a többi népi demokratikus országokban is poznańi típusú felkeléseket támogasson.”⁶⁰ Az értelmiség éleződő konfliktusa a kommunista hatalommal Magyarországon kétségkívül bizonyos súlyt adott az ilyen jóslatoknak.

A magyar határok tavasszal megnyíltak nyugat felé, és a magyarok tömegesen disszidáltak. Közöttük Ferenczi Edmond édesanyja. Az ÁVH a zsarolás leghathatósabb eszközét tehát elvesztette, s döntés született „Telegdy ügynök” „*pihentetéséről*”, majd „*fokozatos leépítéséről*”.⁶¹ Ebben az elhatározásban szerepe volt a tolmáccsal szemben felmerült gyanúnak is, miszerint az anyja disszidálása kapcsán történt beidézésekor a belga rendőrség beszervezte. Miután a kapcsolat a forradalomban különben is megszakadt, „Telegdy János” dosszióját 1957. márciusban lezárták.⁶²

A „Telegdy-ügy” utóélete

Mint a titkosszolgálati ügyek általában, a „Telegdy-ügy” végére sem került pont ezzel. A hatvanas és a hetvenes években is felmerült Ferenczi Edmond neve valamilyen akció kapcsán. A „Telegdy-ügy” napirenden tartásában nyilvánvalóan nagy szerepet kell tulajdonítanunk Borsányi Imrének, a szál „másik végének”, és aki töretlen karriert futott be a hírszerzésnél: 1953-ban hadnagyként, 1954-től főhadnagyként irányította a tolmáccsal való munkát, majd a hatvanas évek folyamán alezredessé lépett elő és a Nyugat-Európai alosztály vezetését is átvette. A párizsi nagykövetségen is megfordult a hetvenes évek közepén, valószínűleg egy speciális kiküldetéssel, de ennek pontos céljai egyelőre ismeretlenek előttünk.⁶³

A Kádár-rendszer kezdődő nemzetközi konszolidációja idején ismét javasolták a Nyugat-európai alosztályon a „*tanulmányozó munka*” felújítását Ferenczi Edmond ügyében, azzal az indokolással, hogy „*sikeres kapcsolat-felújítás esetén rendkívül jelentős információkhoz juthatnánk*”.⁶⁴ A célszemély időközben ugyanis főtölmács lett a Közös Piacnál, és a legfelsőbb nyugatnémet, francia s angol politikai és gazdasági körökkel alakított ki szoros kapcsolatot. Noha az ÁVH továbbra sem szabadulhatott a gyanútól, hogy a tolmács kapcsolatba került a belga hírszerzéssel, 1961-től komolyan felmerült a beszerzése a második felesége szülein keresztül, s az apósával 1962 tavaszától írtak is róla néhány jelentést. Dr. Völgyessy Ferenc orvost, akit 1953-ban rehabilitáltak (arisztokrata származása miatt került feketelistára), valószínűleg szintén ekkor szervezték be (Viktor fedőnéven került be az operatív hálózati nyilvántartásba). 1963-ban kiengedték Párizsba egy nemzetközi orvoskonferenciára azzal a szándékkal, hogy a nevelt fiát megnyerje a velük való együttműködésnek. De a kísérlet meghiúsulása után lemondtak a kapcsolatról,⁶⁵ s Ferenczi Edmond karrierjére ezentúl nem vetett árnyékot az állambiztonsági múltja.

¹ Volokitina–Islamov–Murasko (szerk.), 1997–1998: 296. sz. dokumentum: „*Bogomolov jelentés-tervezete Sztálinnak a Lengyel és Magyar kormányok állásfoglalásáról a Szovjetunióban és a népi demokráciákban folyó bomlasztó tevékenység finanszírozására vonatkozólag az Egyesült Államokban hozott döntésekkel kapcsolatban*”. 1952. október.

² A „felszabadítási” doktrína kérdésében az Amerika-szakértő történészek között folyó vita még nem nyert lezárást. Lásd Gáti, 2006: 75. Vö. Borhi, 2010: 116–121.

³ A BM III/I. Csoportfőnökség 3-A alosztálya által 1963. október 29-én kiadott határozat szerint a B dosszié I. kötete és az M-dosszié két kötete (az I. és a II.) – azaz a Rajk-perrel kapcsolatos teljes anyag – megsemmisült az 1956. őszi események idején.

⁴ Varga, 2000; Werner–Barth, 2006.

⁵ ÁBTL 3.2.1. Bt-365/2. 1953. július 27-i jelentéshez csatolt életrajz.

⁶ Uo. 1953. december 2-i jelentés.

⁷ A háború alatt különben anyja és a nevelőapja is aktívan részt vett a görög antifasiszta ellenállásban.

⁸ A Rajk-per folyamán a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot, melyet a zürichi magyar pártcsoport a háború idején alapított, más szervezetekhez hasonlóan trockizmussal és az amerikai hírszerző szolgálatok részére végzett kémkedéssel vádolták meg. Ferenczi dossziójából szisztematikusan kitorölték a MNFF nevét. Vö. Horváth–Solt–Szabó (szerk.), 2006a: 427–450.

⁹ ÁBTL 3.2.1. Bt-365/2. Márkus S. államvédelmi százados 1953. július 27-i jelentése Hegedűs Lászlónak Brüsszelbe.

-
- ¹⁰ ÁBTL 3.2.1. Bt-365/3. Bíró Lajos 1956. augusztus 5-i jelentése.
- ¹¹ Ferenczi Edmond saját állítása szerint beszervezte őket, de erre nincs bizonyítékunk. 1954. szeptemberben Hárs István államvédelmi ezredes kérte Abramson és egy másik, Ferenczi által megadott személy priorálását, azaz annak leellenőrzését, hogy szerepeltek-e már az érintett személyek az operatív hálózati nyilvántartásban, de az eredmény mindkettőjük esetében negatív volt. ÁBTL 3.2.1. Bt-365/2.
- ¹² Gigon fiatalon fogékonynak mutatkozott a békeeszmék iránt, de 1956 után már átlátta a kommunista rendszerek diktatórikus természetét, s a hazáján kívül kritikus Kína-riportjai révén tett szert széles körű ismeretségre.
- ¹³ Illyés, 1987: 216.
- ¹⁴ Thierry Wolton saját kutatásai szerint Henri Gauquié a szovjetek informátora volt, legalábbis a Budapestre kinevezését megelőző időszakban. Nem zárhatjuk ki természetesen azt sem, hogy Gauquié két irányban is informált. De a Rajk-per fantáziadús elemeit ismerve ennél valószínűbbnek tűnik, hogy a budapesti francia követség ellen irányuló lejárato akció alátámasztására szolgált az állambiztonság félreinformálása. A magyar hatóságok két, kémkedéssel gyanúsított francia diplomatát is kiutasítottak az országból a Rajk-perrel összefüggésben. Vö. Wolton, 1997. 81. Egy másik adat is Gauquié szovjetpárti elfogultságára utal. Éppen maga Ferenczi Edmond jelentette Párizsból egyik beszélgetését Gauquiéval, mely során a francia diplomata leszúrta a budapesti angol és amerikai követségeket, amiért nyíltan kémkedtek a magyar kormány ellen. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy náluk nem folyt hasonló jelleggel „tájékozódás”. Ferenczi Edmond 1948. december 30-i jelentése. ÁBTL 3.2.1. Bt-365/2. Függelék.
- ¹⁵ A 1947–1950 közötti jelentései kiemelve a Bt-dosszié 2. kötetének végén megtalálhatók.
- ¹⁶ Szekeres-Varsa, 2008.
- ¹⁷ 1940-ben alapították Lausanne-ban a hitleri ideológiával szembeni küzdelem eszközeként.
- ¹⁸ ÁBTL 3.2.1. Bt-365/2. 1954. július 8-i jelentéshez csatolt feljegyzés a Szekeres Györgytől szerzett információk alapján, d. n.
- ¹⁹ Vö. Werner-Barth, 2006
- ²⁰ Horváth-Solt-Szabó (szerk.), 2006b: 435–450.
- ²¹ Nem utasította el a provokátor szerepét sem, hogy törbe csalja ismerőseit. Varga, 2000: 11–25.
- ²² Erről Szekeres György közölt kihallgatása során pontos információkat. ÁBTL 3.2.1. Bt-365/2. 1954. július 8-i jelentéshez csatolt feljegyzés, d. n.
- ²³ Az esemény Ferenczi Edmond és az ÁVH általi rekonstruálása ellentmond egymásnak. A tolmács állítása szerint ez a mozzanat vezetett a letartóztatásához, miközben az ÁVH utólag úgy vélte, hogy ez volt az ára, amit Ferenczi – aki időközben teljesen átállt volna az angolokhoz – a börtönből való szabadulásáért fizetett.
- ²⁴ Vö. Werner-Barth, 2006.
- ²⁵ Az amerikai finanszírozású szervezet kitüntetett helyen szerepelt az ÁVH-nak a nyugat-európai országokban tevékeny kommunistaellenes szervezeteket felsoroló listáján.
- ²⁶ Fejtő, 1969.
- ²⁷ Gáti, 2006: 77.
- ²⁸ 1953. júliusban hozták létre. Palasik, 2011.
- ²⁹ ÁBTL 3.2.1. Bt-365/3. Dr. Farkasinszki Zoltán r. szds. 1962. október 9-i jelentése „Viktor” október 8-i beszámolója alapján.
- ³⁰ ÁBTL 3.2.1. Bt-365/2. 1953. július 27-i jelentés.
- ³¹ 1908-ban született, 1932-ben lépett be a Magyar Kommunista Pártba, amelynek központi nyomdása volt 1933-tól. A háborúban behívták munkaszolgálatra, de 1944-ben átszökött a Vörös Hadseregbe. Magyarországra hazatérését követően revizorként dolgozott a pártközpontban, majd 1948-ban belépett a politikai rendőrséghez.
- ³² ÁBTL 3.2.1. Bt-365/2. Márkus S. áv. százados 1953. december 2-i levele Hegedűs Lászlónak Brüsszelbe.
- ³³ Uo. „Hámori” 1954. február 10-i jelentése a központnak.
- ³⁴ Palasik, 2011.
- ³⁵ ÁBTL 3.2.1. Bt-365/2. Kovács Zoltán államvédelmi főhadnagy 11 oldalas kiértékelése a „Telegdyvel végzett munkáról”, d. n.
- ³⁶ ÁBTL 3.2.1. Bt-365/2. Palotás Péter utasítása Hegedűs Lászlónak Brüsszelbe, 1954. aug. 30.
- ³⁷ Lásd erről bővebben: Devin, 1993: 312–314.
- ³⁸ Uo. 41–47.
- ³⁹ Uo. 207–208.
- ⁴⁰ ÁBTL 3.2.1. Bt-365/2. Borsányi Imre államvédelmi főhadnagy jelentése, 1954. május 26.
- ⁴¹ Devin, 1993: 220–222.
- ⁴² ÁBTL 3.2.1. Bt-365/2. Hegedűs 1954. június 26-i jelentése.
- ⁴³ ÁBTL 3.2.1. Bt-365/3. Bíró Lajos 1955. június 4-i és július 12-i jelentései.
- ⁴⁴ ÁBTL 3.2.1. Bt-365/2. Hegedűs László jelentése az 1955. jan. 7-i találkozóról.

⁴⁵ Bán Árpád volt iparügyi miniszter felesége, a magyarok képviselője a Menekültügyi Segélybizottságban (Belgiumban).

⁴⁶ Az Angol Munkáspárt főtitkára (1944–1961) és a SZI elnöke (1951–1957) volt.

⁴⁷ Vö. Pünkösti, 2001: 122.

⁴⁸ 1946-ban Budapesten is járt azzal a céllal, hogy a magyar szociáldemokrata jobbszárnyát erősítse. Jemnitz, 1975.

⁴⁹ Kelemen Gyula csak az SZKP XX. kongresszusa után szabadult.

⁵⁰ Vince, 1987: 298–299.

⁵¹ MNL OL XIX-J-1-k, Franciaország 15. d. Párizsi követség 1954. júl. 20-i jelentése; MNL OL XIX-J-1-k, Franciaország 34. d. 18/g, a párizsi követség 1955. szeptember 15-i jelentése; XIX-J-1-j Franciaország, 13. d. A Külügyminisztérium 1955. december 27-i levele a Kulturális Kapcsolatok Intézetének.

⁵² Confédération internationale des syndicats libres: 1949. decemberben alakították meg a kommunista befolyású Szakszervezeti Világszövetség ellensúlyozására az onnan kiváló szakszervezetek amerikai pénzből. A szervezetben részt vett egy jelentős szociáldemokrata képviselő is, a francia CGT-FO, az amerikai CIO és a német DGB tartoztak hozzá.

⁵³ Uo. „Hámori” 1954. április 10-i jelentése.

⁵⁴ Moszkva szimpatizált Mendès France külpolitikai törekvésével, mely arra irányult, hogy az EVK-szerződést újratárgyalják annak érdekében, hogy a francia képviselőház is jóváhagyja, miközben Washington nem titkolta ellenszenvét.

⁵⁵ ÁBTL 3.2.1. Bt-365/3. Bíró Lajos 1955. július 12-i jelentése a „Telegdyvel” július 1-jén létrejött találkozóról.

⁵⁶ Uo. Bíró Lajos 1955. július 12-i jelentése a „Telegdyvel” július 1-jén létrejött találkozóról.

⁵⁷ Uo. Bíró Lajos jelentései 1956. január 20-i jelentése.

⁵⁸ Uo. Bíró Lajos 1956. április 9-i jelentése.

⁵⁹ Uo. Bíró Lajos 1956. május 18-i jelentése.

⁶⁰ Uo. Bíró Lajos 1956. július 10-i jelentése.

⁶¹ Uo. Bíró Lajos 1956. július 10-i jelentése.

⁶² Uo. Bíró Ferenc hadnagy 1957. március 27-i jelentése.

⁶³ Ferenczi dossziéit még 1977-ben is kikérte Borsányi alezredes. A párizsi nagyköveti jelentésekből ítélve Franciaországban Borsányi elsősorban agitprop munkát végzett, a francia állami médiavállalatokkal folytatott tárgyalásokat, elsősorban a francia kommunista pártajtóval igyekezett fejleszteni a meglévő kapcsolatokat. MNL OL XIX-J-1-j Franciaország. Követi jelentőmunka 1975/62. d. 004185/3/1975. okt. 2. Borsányi Imre (Párizs) beszámoló jelentése.

⁶⁴ ÁBTL 3.2.1. Bt-365/3. Izsák Sándor rendőr százados. 1961. október 24-i feljegyzése.

⁶⁵ ÁBTL 3.2.1. Bt-365/3. BM III/I. Csoportfőnökség 3-D alosztály határozata a „Telegdy”-dosszié felülvizsgálatáról.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.2.1.	Bt-dossziék	
	Bt-365/2.	„Telegdy János”
	Bt-365/3.	„Telegdy János”
3.2.3.	Mt-dossziék	
	Mt-398/3.	„Telegdy János”

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

XIX-J-1-k	KÜM. Általános ügykezelésű iratok
-----------	-----------------------------------

	Franciaország	15. d.
	Franciaország	34. d.
XIX-J-1-j	KÜM. Titkos ügykezelésű iratok	
	Franciaország	13. d.
	Franciaország	62. d.

Nyomtatásban megjelent források

Horváth–Solt–Szabó (szerk.), 2006a

Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez. Harmadik kötet. Szerkesztette: Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zinner Tibor. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Horváth–Solt–Szabó (szerk.), 2006b

Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez. Negyedik kötet. Szerkesztette: Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zinner Tibor. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Volokitina – Islamov – Murasko (szerk.), 1997–1998

Volokitina, T. V. – Islamov, T. M. – Murasko, G. P. (szerk.): *Vostočnaâ Evropa v dokumentah rossijskih arhivov, 1944–1953.* Novosibirsk, Sibirski Chronograf. 2 kötet.

Internetes oktatási anyagok, cikkek

DBMOMS

Dictionnaire biographique, mouvement ouvrier, mouvement social. 5e période (1940–1968). <http://maitron-en-ligne.univ-paris1.fr/spip.php?mot3>

Hivatkozott irodalom

Borhi, 2010

Borhi László: *Hadüzenettől rendszerváltásig. Az Egyesült Államok és Magyarország 1941–1991.* Akadémiai doktori értekezés. Budapest.

Devin, 1993

Devin, Guillaume: *L'Internationale socialiste.* Párizs, Fondation Nationale des Sciences Politiques.

Fejto, 1969

Fejto, François: *Histoire des démocraties populaires.* II. kötet: *Après Staline.* Párizs, Editions du Seuil.

Gáti, 2006

-
- Gáti, Charles: *Vesztett illúziók. Moszkva, Washington, Budapest és az 1956-os forradalom*. Budapest, Osiris.
- Illyés, 1987
Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1946–1960*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Jemnitz, 1975
Jemnitz János: Adalékok a Magyar Szociáldemokrata Párt és az angol Labour Party kapcsolatainak történetéhez (1945–1947). *Történelmi Szemle*, 1. sz. 107–118.
- Okváth, 2000
Okváth Imre: „Sziget egy reakciós tenger közepén.” Adalékok a Katpol történetéhez 1945–1949. In *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történelmi Hivatal, 57–96.
- Palasik, 2011
Palasik Mária: A Hírszerző Osztály szervezete és állománya, 1956–1962. *Betekintő*, 2. sz.
- Pütkösti, 2001
Pütkösti Árpád: *Rákosi bukása, száműzetése és halála 1953–1971*. Budapest, Európa.
- Szekeres-Varsa, 2008
Szekeres-Varsa Vera: Szekeres György, a francia ellenállás őrnagya. *Múltunk*, 1. sz. 178–193.
- Varga, 2000
Varga László: A Rajk-per háttérében. Ferenczi Edmond és Noel Haviland Field. In *VIII. Évkönyv*. Budapest, 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutató Intézete. 11–25.
- Vince, 1987
Vince József: *Évek és küzdelmek nyomában*. Budapest, Magvető.
- Werner-Barth, 2006
Werner, Schweizer – Bernd-Rainer Barth–: *Der Fall Noel Field. Schlüsselfigur der Schauprozesse in Ost-Europa*. Basisdruck GmbH.
- Wolton, 1997
Wolton, Thierry: *La France sous influence. Paris–Moscou 30 ans de relations secrètes*. Paris, Grasset.